

UDK: 891.709

Surayyo JURAYEVA,
O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti magistranti

O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti o'zbek tili va adabiyoti kafedrasi dotsenti, S.Yuldosheva taqrizi asosida

ISAJON SULTONNING "UZUK" HIKOYASIDA AN'ANAVIYLIK

Annotatsiya

O'zbek adabiyoti tarixida asar sujeti tarkibida qistirma rivoyat, hikoyat, hadislar keltirish qator ijodkorlarning ijodida an'anaviy tus olganligini ko'rishimiz mumkin. Bu yozuvchining mahoratidan dalolat beradi. Maqolada Isajon Sulton hikoyalari g'oyaviy maqsadini ochib berishda va badiiyatini oshirishda qistirma rivoyatlarning ahamiyati to'g'risida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Isajon Sulton, nasr, hikoya, "Uzuk" hikoyasi, obraz, peyzaj, ichki kechinma, badiiy asar, tasvir.

ТРАДИЦИОНАЛИЗМ В РАССКАЗЕ ИСАЙОНА СУЛТАНА «КОЛЬЦО»

Аннотация

В истории узбекской литературы мы видим, что включение в тематику произведения рассказов, повестей, хадисов стало традиционной чертой творчества ряда авторов. Это свидетельство мастерства писателя. В статье рассматривается значение анекдотов в раскрытии идейного смысла рассказов Исагона Султана и повышении их художественного качества.

Ключевые слова: Исагон Султан, проза, рассказ, повесть «Кольцо», образ, пейзаж, внутреннее переживание, произведение искусства, образ.

TRADITIONALISM IN ISAJON SULTAN'S STORY "THE RING"

Annotation

In the history of Uzbek literature, we can see that the inclusion of short stories, stories, and hadiths in the composition of the subject of the work has become a traditional feature in the work of a number of authors. This is evidence of the writer's skill. The article discusses the importance of short stories in revealing the ideological purpose of Isajon Sultan's stories and enhancing their artistic quality.

Key words: Isajon Sultan, prose, story, story "The Ring", image, landscape, inner experience, work of art, image.

Kirish. Rivojlanib borayotgan XXI asrda o'quvchining diqqatini torta oladigan, qiziqtiradigan asar yaratish chinakkam mehnatdan va iste'doddan dalolat beradi. Asli o'zbek adabiyoti o'zining tarixi va yetuk ijodkorlari bilan dunyoga ma'lum va mashhurdir. Abdulla Oripov ta'biri bilan aytganda, "Temur tig'i yetmagan joyni, qalam bilan oldi Alisher". Demak, adabiyotimizda bugungacha o'z so'zini ayta olgan ijodkorlarimiz bisyor. Shulardan hozirgi zamon o'zbek adabiyotida o'chmas asarlar yaratgan, yaratayotgan ijodkorlarimizdan biri Isajon Sultondir.

Isajon Sulton nafaqat hikoyachilikda, balki yirik epik janrlarda ham muvaffaqiyatli asarlari bilan adabiyot olamida o'z muxlislariga ega. Adib 1986-yildan buyon ijod qilib kelmoqda. Ilk qissasi "Munajat" bo'lsa, "Boqiy darbadar" 2010-yilning eng yaxshi romani deb topilgan. "Ozod" romani haqida ham adabiyotchilar tomonidan iliq fikrlar bildirilgan. "Qismat" deb nomlangan hikoyasida esa farzandning o'z otasiga qilgan zulmi uchun taqdiriga yozilgan qismati, ichki tuyg'ulari milliylik haqida fikr yuritilgan va ko'pchilik kitobxonlarning diqqatini jalb qilgan va e'tirof etilgan hikoyalardan biri bo'ldi. Serqirra ijodkorning "Suvdagi kosa", "Oydinbuloq" hikoyalari O'zbekiston milliy ensiklopediyasi "XX asr o'zbek hikoyasi antologiyasi"dan o'rin oldi. Adibning "TODD", "Do'st", "Og'riq tog'i", "Farishta" "Xazinabon", "O'rmondagi kulba", "Tilsim lashkari" kabi hikoyalari majoziy xarakterda yaratilganligi bilan ajralib turadi. Isajon Sulton nafaqat yozuvchi, balki tarjimada ham bir qancha yutuqlarga erishgan. J.Neruning "Hindiston" kitobining "Bobur" qismini, D.Buttsati, R.Akutagova, U.Sayfiddin kabilarining asarlarini o'zbek tiliga tarjima qilgan. Ijodkorning ko'plab asarlari an'anaviylik, milliylik unsurlari bilan yo'g'rilgan desak, mubolag'a bo'lmaydi.

Ma'lumki, o'zbek adabiyoti tarixida asar sujeti tarkibida qistirma rivoyat, hikoyat, hadislar keltirish qator ijodkorlarning ijodida an'anaviy tus olgan. Bu ijodkorning mahoratidan dalolat beradi. Jumladan, Alisher Navoiy o'zining "Xamsa" tarkibidagi dostonlardan biri – "Sabba'i sayyor"da turli iqlimdan kelgan mehmonlarning hikoyatlarini keltirib, doston mazmunini boyitadi [7]. Bu esa asar mazmuniga yangicha ruh bag'ishlaydi,

shuningdek, o'zi bajaradigan yukiga ham ega. Yoki Tohir Malikning "Shaytanat" asarini olaylik. Unda "Qur'on" dan, Ahmad Yassaviy "Hikmatlar"dan keltirilgan [9] bo'lsa, Erkin Vohidovning "Ruhlar isyon" dostonida abadiyat haqida rivoyatlar keltirilgan [6]. Bu esa ijodkor fikrini oydinlashtirish bilan birga voqealarni boyitgan, asarning yanada ta'sirchan chiqishiga xizmat qilgan. Yetuk ijodkorlarimizning tom ma'noda davomchisi o'laroq Isajon Sulton ijodida ham bu an'anani kuzatamiz.

Maqolamizda Isajon Sulton hikoyalari g'oyaviy maqsadini ochib berishda va badiiyatini oshirishda qistirma rivoyatlarning ahamiyati to'g'risida fikr yuritimiz, ilmiy-nazariy qarashlarga tayangan holda qiyosiy-chog'ishtirma metodidan foydalanib tahlil qilamiz.

Ma'lumki, dunyo xalqlarida, jumladan, turkiy xalqlar ijodida ham asar ichida kichik hikoya yoki rivoyatlardan foydalanish kuzatiladi. Bu asarga yangicha mazmun baxsh etadi. Isajon Sultonning "Uzuk" hikoyasida ham Sulaymon podshohning uzugi to'g'risidagi rivoyat keltirilganki, bu asarning an'anaviylik bilan yo'g'rilganligini ko'rsatadi. Adabiyotimizda dastlab uzuk bilan bog'liq ma'lumotlar Payg'ambarimiz Muhammad sallalohu alayhi vassallam bilan bog'liq rivoyatlarda uchraydi, ya'ni ma'lumotlarning ishonchli chiqishi uchun uzukdan muhr sifatida foydalanganligi aytilgan. Xalq og'zaki ijodida uzuk bilan bo'liq sujetlar bir qancha. Ko'pchilik ertaklarda uzuk g'ayrioddiy kuchga ega bo'lgan detal sifatida tasvirlanadi: "Sehrli uzuk" hind xalq ertagida yoki shu nomdagi rus xalq ertagida. Dostonlarda "uzuk" sovg'a sifatida keltiriladi. Masalan, "Kuntug'mush" dostonida Xolbeka bilan Kuntug'mush tush ko'radi. Tushida birlariga uzuk sovg'a beradilar [10]. Yoki "Ravshan" dostonida Misqol pari Ravshanni ovuntirish uchun uzukni sovg'a qilib beradi. Uzuk ko'zida Zulxumorni ko'rib oshiq bo'lib qoladi [11]. Umuman olganda, jahon adabiyotining ko'plab asarlarida "uzuk" detali qo'llangan sujetlar anchagina, ularning har birida o'zgacha ma'no anglatadi. Aksariyat hikoyava rivoyatlarda uzuk detali oilaning merosi, moddiy boyligi sifatida emas, balki avloddan avlodga o'tib, saqlanib keladigan oilaviy "rishta", qadriyat, rasm-rusm, odat vazifasini o'tagan. Bu bilan shu oilaning an'analari, millatning udumlarini ko'rsatadigan omil vazifasini o'tagan.

O'tkir Hoshimovning "Dunyoning ishlari" qissasida Sepkilli xola xatto qo'shni kelinga o'z tilla baldog'ini sovg'a etishi aytiladi [5]. Demak, adabiyotimizda qadimdan taqinchoqlarni in'om sifatida hadya etish kuzatiladi. Ammo Isajon Sulton hikoyada uzukni hadya etish bilan an'anaviylilikni ko'rsatgan bo'lsa, u orqali oilaparvar o'zbek xalqining boshidan o'tkazgan qiyinchilik kunlarini sodda til bilan ochib bergan. "Uzuk" asarning g'oyaviy mazmunini ochib berishda bir vosita vazifasini o'tagan. Hikoyaning muhimligi, dolzarbligi ham aynan shunda.

Yozuvchining "Uzuk" hikoyasi avtobiografik xarakterga ega bo'lib, o'zining bolaligidan hozirgi kungacha bo'lgan voqealar tasvirlangan. Hikoyani o'qir ekansiz, avvalo, yozuvchining bolalik yillari bilan tanishasiz. Onasi asrab-avaylab qahramonimizning ayoliga sovg'a etgan uzuk, oradan yillar o'tib o'zlari oila boshlig'i sifatida farzandlariga in'om etgan chog'ida qalbida shukronalik tuyg'usi jo'sh urganiga guvoh bo'lamiz. Ajdodlardan meros bu uzukning uchinchi avlodga hadya qilinishi orqali o'z ota-onasining zahmatli turmushi, qiyinchilik paytlarida birgalikda kechirgan kunlari ko'z oldida gavdalanadi. "Uzuk" hikoyasi qahramonning qiziga uzuk sovg'a qilishi bilan boshlanib, u haqida onasidan eshitganlari yodiga tushishi lavhasi beriladi. Hikoyada "uzuk" detali vositasida o'tgan davrlar gavdalaniriladi. Shu o'rinda hikoyadagi ona, bola dialogiga e'tibor qaratamiz:

– Men kelin bo'lib tushganimda o'n olti yashar edim. Enang o'zining uzugini menga bergan edi. Ammo taqmaganman, avaylab, yashirib qo'yganman.

– Otam-chi, uzuk sovg'a qilmaganmi?

– Otang ham sovg'a qilgan, ammo to'ydan ancha keyin, sen dunyoga kelganingda, dedi onam.

– Taqqaningizni sira ko'rmaganman-ku?

– Taqarmidim? Hammasini sandiqqa solib yashirib qo'yaverganman.

– Nimaga?

– Og'ir kunlarimizga ishlatamiz deganman-da [4]

Aslida sovg'a uchun berilgan taqinchoqning qo'llarni bezamasdan, "og'ir kunlarda ishlatamiz" degan ikki og'iz so'zning o'ziyoq hayotning qanchalik mashaqqatli ekanligini ko'rsatadi. Asarda bosh obraz bolalik chog'larini yodga olar ekan, ko'proq izg'irinli sovuq kunlar gavdalanadi. "Yumushlar ko'paygani mahal bolalar maktabga bormay qo'yishardi. Muallimlarimiz ham o'zimiz qatori, etik kiyibdalani aylanib yurishardi. El tirikchilik deya tinmay urinardi-da". Yozuvchining xotirasida gavdalangan bu shirin xotiralar, bolalikning qanchalik mashaqqatli ekanligini ko'rsatsa, butun elning farzandlari ham o'qish o'rniga dalada tirikchilik deb yurishi qisqa so'zlarda

muallif tilidan ayancli holati ko'rsatilgan. Hikoya qahramoni bolalik yillarini yodga olar ekan, "Bizlar to'qqiz jo'jiq, uydo faqat otom ishlaydi, xolos. Yetishmovchilik boshimizda qilich kabi osilib turar, saharlab turib, kech kuzning sovuq bulduruqlari yiltiragan dalalarda turli yumushlarni bajarishgama'jbur edik. Yalang oyoqqa kalish kiyib olar, oyoqchalarimiz sovuq qotardi" [4]. Bu satrlarda onasi aytgan og'ir kunlar gavdalangan, desak noo'rin bo'lmaydi, deb o'ylayman. Shunda ham onasi bu uzukni asrab-avaylab keliniga in'om qildi. Qahramonimiz ulg'ayib oilali bo'ldi. Onasi keliniga rahmatli qaynonam sovg'a qilgan uzuk, endi siz taqib yuring deya sovg'a qiladi. Qahramonimiz sulolalar o'rtasida asrab kelinayotgan taqinchoqni bolalarim taqib yursin deya niyat qiladi. Bu lavha qadriyatimiz va urf-odatlarimizni ko'rsatib beradi. Sulaymon podshoh haqidagi rivoyatni yodga olib, undan avval ham uzuk hadya qilish odati bo'lganmikan, deya o'quvchini o'yg'a tildiradi. Asarda "uzuk" detali orqali voqealar birlashtiriladi. Qahramonimizning qiyinchilik kunlariga guvoh bo'lgan bu uzuk oradan shuncha yillar o'tib ayoliga, ayolidan endi keliniga hadya etish arafasida. Qahramonimizning shukronasi shundaki, endi uylar issiq, sovuqdan muzlagan qo'lg'alar, ko'kargan oyoqchalar yo'q. Endi uzuk bir mushkulingga yasar deb emas, ota-onadan yodgorlik deb asraydi. Sulaymon podshohning uzugi shamol-u qurt-qumursqalarni bo'ysundirar, yer osti-yu yer usti xazinalarini ochar deshishgan ekan. Onamdan bolaligimda eshitganman deb keltiriladi, uzuk xosiyati haqida, shunchalik qudratga ega bo'lgan ekan. Bugun avlodlarga uzukni sovg'a etish chog'ida: "Ulug'larimizdan yodgor, shuni avaylab yur, shoyad bir kuni shamollarni-yu tabiat hodisalarini, yer-u ko'klarni bo'ysindirsang ajabmas", deyishadi. "Endi ular sovuq nima bilmaydi" jumlasidan shu xulosaga kelish mumkinki, hayotning yaxshilanganligi, bolalar paxta dalasida emas, darsxonasida ekanligiga ishora qilinadi. Shunday ajoyib zamon va yoshlarda hamma imkoniyatlarning berilayotganligiga urg'u berilgan.

Hikoyada ijodkor so'zlardan shunday mohirlik bilan foydalanganki, ixcham shakldagi hikoyada kitobxon ko'z o'ngida voqealar silsilasi jonlanadi. Nasrda so'zlardan bunday tejamkorlik bilan foydalanib, katta global mazvuni yoritib berish iste'dodi rus adiblaridan A.P.Chexov, o'zbek adiblarimizdan A.Qahhor ijodida uchramiz. Zamonaviy adabiyotimizda Isajon Sultonning ijodida ham shunday mahorat ko'zga tashlanadi. Voqealarni bitta mavzu atrofida birlashtirishi esa taniqli adiblarimizdan O'tkir Hoshimovni eslatadi. Ijodkorning bugungi kunda shunday asarlarni yaratishi adabiyotimizning yutug'idir, deb aytganki, muholag'a bo'lmaydi.

ADABIYOTLAR

1. Sulton. I., Roman va hikoyalar. – Toshkent: "Sharq". 2012-y.
2. Sulton. I., Nasri badiiyati. To'plam. – Toshkent: "Turon zamin ziyo". 2017-y.
3. Qur'onov D. Adabiyot nazaryasi asoslari. – Toshkent: "Noshir". 2020-y. 233-bet.
4. Isajon Sulton "Uzuk" hikoyasi. 2014-y 1-4 bet.
5. O'tkir Hoshimov. "Dunyoning ishlari" Toshkent. Yangi asr avlodi nashriyoti 2015-y.
6. Erkin Vohidov. "Ruhlar isyoni" Doston G'ofur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti. 1980-y 11-18 bet.
7. Alisher Navoiy. Sab'ai sayyor dostoni Toshkent "Yangi asr avlodi" 2009-y, 9-bet.
8. Internet saytlari
9. <https://ziyouz.uz/o'zbek-nasri/isajon-sultonov/isajon-sulton>
10. www.ziyouz.com – 2007-y
11. www.arxiv.uz
12. kitobxon.com